

ROBERT MACFARLANE

HORY VHLAVĚ

dějiny jedné fascinace

mladá fronta

Hory v hlavě

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.mf.cz
www.e-reading.cz
www.palmknihy.cz

MLADÁ FRONTA

Robert Macfarlane

Hory v hlavě – e-kniha

Copyright © Mladá fronta, a. s., 2019

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

MLADÁ FRONTA

hory v hlavě

ROBERT MACFARLANE

HORY V HLAVĚ

Dějiny jedné fascinace

MLADÁ FRONTA

Mým prarodičům

Ó mysl, mysl má horstva...

Gerard Manley Hopkins, kolem roku 1880

© Robert Macfarlane, 2003
Translation © Anna Kudrnová, 2018
ISBN 978-80-204-4906-1 (tištěná kniha)
ISBN 978-80-204-5228-3 (ePDF)
ISBN 978-80-204-5227-6 (ePUB)
ISBN 978-80-204-5229-0 (Mobi)

Myslil jsem na tu nepřekonatelnou vášeň, jež nutká lezce podnikat strašlivé výstupy. Žádný příklad je neodradí... vrchol dovede přitahovat touž neodvratitelnou silou jako propast.

Théophile Gautier, 1868

Bylo mi dvanáct a byl jsem u dědy s babičkou na Skotské vysočině, když jsem poprvé narazil na jeden z velkých příběhů o horolezcích: *Boj o Everest*, záznam o britské expedici z roku 1924, během níž George Mallory a Andrew Irvine zmizeli nedaleko vrcholu Everestu.

Přijeli jsme k prarodičům na léto. Můj bratr a já jsme směli všude, s výjimkou místnosti na konci chodby — dědečkovy pracovny. Hráli jsme na schovávanou a já se často ukrýval ve velké šatní skříni v naší ložnici. Byla silně cítit po kafru a na dně byly poházené boty, takže se tam obtížně dalo postavit. Visel tu mimo jiné babiččin kožešinový kabát, zabalený do tenké průhledné fólie, aby na něj nešli moli. Bylo zvláštní natáhnout ruku po měkké kožešině a místo toho sáhnout na hladký plast.

Nejbáječnější místnost domu byla zimní zahrada, které děda s babičkou říkali Sluneční pokoj. Byla vydlážděná šedými kamennými dlaždicemi, které pod nohama vždycky studily, a dvě stěny zabírala obrovská okna. Na jedno z nich prarodiče přilepili kus černého kartonu vystřižený do tvaru jestřába. Ten měl odstrašit ptáčky, jenže oni stejně pravidelně nalétávali do oken a zabíjeli se — považovali sklo za vzduch.

Ačkoli bylo léto, vnitřek domu vyplňoval chladný minerální vzduch Vysočiny, a povrch každého předmětu byl vždycky

na dotek chladný. Když jsme večereli, masivní stříbrné přístroje vytažené z příborníku nás studily do rukou. Večer, když jsme šli spát, bylo povlečení jako led. Nasoukal jsem se do postele co možná nejdál a přetáhl si deku přes hlavu, abych vytvořil vzduchovou kapsu. Pak jsem dýchal, jak hluboce jsem mohl, dokud jsem si postel nevyhřál.

Všude po domě byly knihy. Dědeček se je nepokoušel nijak roztřídit, a tak se vedle sebe ocitaly velmi odlišné tituly. O prostor poličky v jídelně se dělily knížky *Pan Jablůňka jde na ryby*, *Hobit* a *Detektivní povídky pro zimní večery* s dvěma v kůži vázanými svazky *Systému logiky* od J. S. Milla. Bylo tu pár knih o Rusku, jejichž názvům jsem pořádně nerozuměl, a tucet o expedicích a horolezectví.

Jednou večer, když jsem nemohl usnout, jsem sešel dolů pro něco ke čtení. U jedné zdi chodby byla dlouhá řada knih naskládaných na sobě. Víceméně nazdařbůh jsem vytáhl velký zelený svazek z půlky štosu, jako cihlu ze zdi, a odnesl si jej do Slunečního pokoje. V jasné měsíční záři jsem se usadil na jeden ze širokých parapetů a začel se do *Boje o Everest*.

Některé detaily jsem znal od dědy: už mi o expedici vyprávěl. Ovšem ta kniha, s dlouhými popisnými pasážemi, čtyřiadvaceti černobílými fotografiemi a rozkládacími mapami nesoucími cize znějící jména — ledovec Východní Rongbuk, dzongpen ze Šekaru, Lakpa La — měla mnohem větší moc než jeho líčení. Četba mě uchvátila a přenesla do Himálaje. Obrázky mě pohltily. Viděl jsem kamenité pláně Tibetu, jak se stáčejí ke vzdáleným bílým vrcholům; samotný Everest jako tmavou pyramidu; láhve kyslíku, které lezci nesli na zádech a s nimiž vypadali jako potápěči; mohutné ledové stěny Severního sedla, které zlézali pomocí lan a žebříků, podobní středověkým válečníkům obléhajícím město; a nakonec černé T vytvořené ze spacích pytlů vyskládaných na sněhu v IV. táboře coby znamení lezcům v nižších táborech, sledujícím vyšší úbočí hory dalekohledy, že Mallory s Irvinem zmizeli.

Jedna pasáž knihy ve mně vzbuzovala větší vzrušení než všechny ostatní. V ní Noel Odell, geolog výpravy, popisoval, jak naposledy spatřil Malloryho a Irvina:

„Ovzduší nade mnou se znenadání vyjasnilo, a mým očím se odhalil celý vrcholový hřeben a samotný vrchol Everestu. Dá- leko, na sněhovém svahu vedoucím k tomu, co se mi jevilo jako předposlední krok od základu nejvyšší pyramidy, jsem si povšiml droboučké tečky, jež se pohybovala a blížila ke skalnímu schodu. Za ní následovala druhá tečka, a pak ta první vyšplhala na vrchol schodu. Jak jsem stál a upřeně pozoroval tuto dramatickou podí- vanou, scénu obklopila mračna...“

Tu pasáž jsem četl znovu a znovu a po ničem jsem netoužil víc než být jednou z těch droboučkových teček, zápasících o přežití v řídkém vzduchu.

A bylo hotovo — nadchl jsem se pro dobrodružství. V čtenářské mánii, jakou dovoluji jen časové možnosti dětství, jsem vyrabo- val dědečkovu knihovnu a do konce toho léta přelouskal asi tucet nejslavnějších cestopisů o výpravách do hor a na póly; mimo jiné příběh Apsleyho Cherry-Garrarda o dlouhé antarktické výpravě nazvaný *Nejhorší cesta na světě*, *Výstup na Everest* od Johna Hunta a krvavé líčení Edwarda Whympera o jeho *Lezení v Alpách*.

Dětská představivost má větší důvěru v pravdivost příběhu než představivost dospělého: ochotněji uvěří, že se věci staly tak, jak jsou popsány. Také má silnější schopnost vcítění, a když jsem ty knihy četl, intenzivně jsem vše prožíval s průzkumníky a skrze ně. Trávil jsem s nimi večery ve stanech, rozmrazoval šlichtu ze sušeného masa nad vařičem na tulení tuk, zatímco venku kvílela meluzína. Táhl jsem sáně po stehna hlubokým polárním sněhem. Zakopával jsem o zastrugy, padal do strží, škrábal se na arety a vykračoval si po hřebenech. Z vrcholů hor jsem shlížel na svět, jako by byl mapou. Přinejmenším desetkrát jsem o vlasek unikl smrti.

Fascinovaly mě strážně, jimž tito muži — neboť skoro všichni byli muži — čelili a vzdorovali. Na pólech mrzlo tak ukrutně, že zamrzala pálenka, psům přimrzal jazyk ke kožichu, když se pokusili

olíznout, a mužům vousy ke kabátům, když se podívali na zem. Vlněné oblečení ztuhlo jako plech, a museli do něj bušit kladivem, aby je mohli ohnout. Večer objevitelé trýznivě pomalu, píď po pídi rozehrávali spací pytle ze sobích chlupů, které mráz přeměnil v ledové skořepiny. V horách čekaly ledové jazyky přesahující kraje skal jako vodorovné vlny, neviditelné nástrahy vysoké nadmořské výšky i laviny a metelice, jež dokázaly vmžiku proměnit svět v bílou mlhu.

Pomineme-li Hillaryho a Tenzingův úspěšný výstup na Everest roku 1953 a vyvážnutí celé posádky Ernesta Shackletona v roce 1916 — díky Worsleyho zázračné navigaci, kdy člun *James Caird* bezchybně uplul 800 mil napříč rozbouřeným Jižním oceánem a Shackleton si zachoval naprosto chladnou hlavu, zatímco nad ním se Evropa lámala jako ledové kry —, takřka všechny tyto příběhy končily smrtí nebo nějakým zmrzačením. Takové úděsné detaily se mi líbily. V některých vyprávěních z polárních krajů málem neuplynula stránka, aby výprava nepřišla o některého člena nebo o část něčího těla. Občas to skončilo ztrátou končetiny. Objevitele rovněž decimovaly kurděje, rozkládající tkáň tak, že odpadala od kostí jako navlhlá sušenka. Jednoho muže postihly tak těžce, že mu póry po celém těle prosakovala krev.

Také dějiště těchto příběhů, jeviště, na nichž se odehrály, v sobě měla cosi, co na mě hluboce působilo. Přitahovala mě nehostinnost míst, na něž se ti muži dostali — skoupá krajina hor a pólů s jejich strohou, manichejskou černobílou barevností. I lidské hodnoty byly v těch příbězích polarizované. Odvaha a zbabělost, odpočinek a námaha, riziko a bezpečí, správné a špatné: neúprosný ráz prostředí všechno jasně roztřídil do těchto binárních kategorií. Chtěl jsem, aby byl můj život tak čistě nalinkovaný, aby měl takhle prosté priority.

Postupně mi ti muži přirostli k srdci: polárníci se svými saněmi, písněmi a se slabostí pro tučňáky; horolezci s dýmkami, nonšalantní a neskutečně houževnatí. Líbilo se mi, jak jejich drsný zevnějšek — nezničitelné tvídové pumpky, ježaté licousy a kníry, hedvábí a medvědí sádlo, jímž se chránili proti mrazu — kontrastoval

s jejich téměř puntičkářskou vnímavostí ke kráse krajin, jimiž se pohybovali. Pak tu byla kombinace aristokratického požitkářství (vezměme například šedesát piksel křepelčího masa ve *foie gras*, motýlky a archivní šampaňské Montebello, které si přivezli na expedici na Everest v roce 1924) s obrovskou kuráží. A jejich srozuměnost s faktem, že krutá smrt je ne-li pravděpodobná, pak rozhodně velmi reálná.

Tehdy mi připadali jako ideál cestovatelů: nenechali se rozhodit protivenstvím a na nic si nehráli. Toužil jsem být jako oni. Zejména jsem toužil po termoregulaci malého Birdieho Bowerse, Scottovy pravé ruky, který se po cestě na jih na lodi *Terra Nova* každé ráno na palubě myl ve vědru mořské vody a který dokázal spát — spát — v teplotách až do -30°C .

Přitahovali mě především ti, kteří se vypravili zlézat vysoké štíty velehor. Tolik jich zemřelo. Naučil jsem se onen seznam nazpaměť: Mallory s Irvinem na Everestu, Mummery na Nangá Parbat, Donkin a Fox na Košťan-Tau... Výčet pokračoval dál a dál řadami méně povědomých jmen. Představy, které v mé mysli horolezci vyvolávali, se podobaly těm, jež vzbuzovaly polární výpravy — krása a nebezpečí krajiny, nezměrnost prostoru, naprostá nesmyslnost toho všeho —, jen ve vysokých nadmořských výškách místo ve vysokých zeměpisných šířkách. Ti lidé měli dozajista svoje chyby. Trpěli hříchy své doby: rasismem, sexismem a notorickým snobstvím. A jejich statečnost se mísila s pronikavým sobectvím. Jenže v té době jsem si těchto rysů nevšímal. Viděl jsem jen neskutečně odvážné muže vstupující do oslnivého světla neznáma.

Knihou, jež ve mně nepochybně zanechala nejhlubší dojem, byla *Annapúrna* Maurice Herzoga, kterou Herzog diktoval z nemocničního lůžka v roce 1951. Sám ji napsat nemohl, jelikož mu nezbyly žádné prsty. Herzog byl vůdcem družiny francouzských horolezců, která na jaře 1950 odcestovala do nepálského Himálaje s cílem stát se první skupinou, která vystoupí na vrchol jednoho ze čtrnácti osmitisícových štítů světa.

Po vysilujícím měsíci průzkumů, když jim docházel čas před příchodem monzunu, se francouzská výprava dostala do srdce pásma Annapúrny, ztraceného světa ledu a kamene odříznutého od světa prstencem nejvyšších hor na zemi. „Ocitli jsme se vprostřed divokých a pustých hor, jaké člověk dosud nespatrił,“ psal Herzog.

„Zde nemohlo přežit žádné zvíře ani rostlina. V čirém ranním světle tato absence veškerého života, tato naprostá bezútěšnost přírody jako by jen prohlubovala naši vlastní sílu. Jak očekávat, že by kdo jiný porozuměl zvláštnímu rozjaření, jež jsme čerpali z oné nehostinnosti, když má člověk sklon se v přírodě obracet ke všemu, co je bohaté a štědré?“

Výprava pozvolna stoupala na horu a zakládala stále vyšší tábory. Nadmořská výška, extrémní mráz a nošení těžkého nákladu si začaly vybírat svou daň. Ovšem s tím, jak Herzogovi ubývalo fyzických sil, utvrzovalo se jeho přesvědčení, že vrchol je dosažitelný. Konečně, dne 3. června, spolu s lezcem jménem Louis Lachenal vyrazili z V., nejvyššího tábora, a pokusili se zlézt vrchol Annapúrny.

V posledním úseku museli vystoupat po dlouhé, zakřivující se ledové rampě, již výprava překřtila na Srpovitý ledovec, a poté po příkrém kamenném pásu ochraňujícím samotný vrchol. Kromě tohoto pásu cesta neobnášela žádné vážné překážky technického rázu, a Lachenal s Herzogem, toužící ušetřit váhu, si s sebou nevzali lano.

Když vycházeli z V. tábora, počasí bylo bezvadné. Bezoblačnost ovšem přináší nejnižší teploty, a vzduch byl tak ledový, že oba muži při výstupu cítili, jak jim mrznou chodidla v botách. Zanedlouho bylo jasné, že se budou muset obrátit, jinak riskují vážné omrzliny. Šli dál.

Ve svém líčení onoho výstupu Herzog popisuje, jak se stále víc odtrhoval od toho, co se s ním dělo. Průzračnost a řidkost vzduchu, křišťálová nádhera hor a zvláštní bezbolestnost omrzlin ho společnými silami uvedly do stavu otupělého klidu, v němž necítil postupující zranění:

„Na tom, jak jsem viděl Lachenala a všechno kolem nás, bylo cosi neobvyklého. Usmíval jsem se pro sebe při pomýšlení na nicotnost našeho počínání. Už jsem však nijak nevnímal námahu, jako kdyby neexistovala přitažlivá síla. Tahle éterická krajina, ono ztělesnění čistoty — to nebyly hory, jaké jsem znal; to byly hory mých snů.“

Stále v tomto transu — stále imunní vůči bolesti — se s Lachenalem probíjeli posledním kamenným pásem a stanuli na vrcholu:

„Cítil jsem, že mi mrznou chodidla, ale nevěnoval jsem tomu mnoho pozornosti. Nejvyšší hora, na kterou člověk kdy vystoupil, nám ležela pod nohama! Hlavou se mi honila jména našich předchůdců v těchto výšinách: Mummery, Mallory a Irvine, Bauer, Welzenbach, Tilman, Shipton. Kolik z nich bylo po smrti — kolik jich našlo v těchto horách to, co pro ně bylo tím nejušlechtilejším ze všech konců... Věděl jsem, že konec je blízko, ale byl to konec, jaký si přejí všichni horolezci — konec v souladu s jejich nejvyšší vášní. Uvědomoval jsem si, jak jsem horám vděčný, že pro mne byly toho dne tak krásné, a jejich ticho mne uvádělo ke stejnému úžasu, jako bych byl v kostele. Nic mne nebolelo, neměl jsem jedinou starost.“

Bolest a starosti přišly později. Při sestupu skalním pásem Herzog upustil rukavice, a když sešli k IV. táboru, stěží dokázal jít. Na nohou i rukou měl těžké omrzliny. Během zoufalého ústupu prudkým svahem do základního tábora upadl a roztříštil si několik kostí v již tak zubožených chodidlech. Když byl nucen slanit, lana mu z rukou servala maso v tlustých pruzích.

Jakmile se terén mírně narovnal, nemusel už Herzog po vlastních, a ostatní jej z hory snesli nejprve na zádech, pak v koši, následně na saních a konečně na nosítkách. Při sestupu mu obvázáli chodidla a ruce a zabalili je do igelitu, aby končetiny nedošly další úhony. Pokaždé, když večer došli do tábora, Oudot, expediční lékař, vstříkoval Herzogovi do stehenních a pažních tepen novokain, kafr

a penicilín, přičemž vsunoval dlouhou jehlu vpravo a vlevo do třísel a do ohbí loktů: bolelo to tak strašně, že Herzog raději prosil o smrt. Než sešli z hory, Herzogova chodidla získala černohnědou barvu; než se dostali do bezpečí Górahphu, Oudot mu amputoval téměř všechny prsty na nohou i na rukou.

Toho léta jsem *Annapúrnu* přečetl třikrát. Připadalo mi nabíledni, že se Herzog rozhodl moudře, když pokračoval na vrchol, navzdory následným ztrátám. Protože co jsou prsty, shodoval jsem se s ním, v porovnání s tím, že stál na těch několika čtverečních metrech sněhu. I kdyby zemřel, pořád by to stálo za to. To jsem si z Herzogovy knihy odnesl: že nejlépe je dodýchat na vrcholu hory — ochraňuj mě před smrtí v údolí, ó Pane.

Dvanáct let poté, co jsem *Annapúrnu* četl poprvé — dvanáct let, během nichž jsem strávil většinu prázdnin v horách —, jsem naražil na další její výtisk, když jsem v jednom skotském antikvariátu přejížděl prstem po hřbetech knih. Toho večera jsem zůstal dlouho vzhůru a přečetl ji znova a znova propadl jejímu vábení. Brzy nato jsem sehnal letenky a lezeckého parťáka — kamaráda z armády, Tobyho Tilla — na týdenní pobyt v Alpách.

Dorazili jsme do Zermattu začátkem června a doufali jsme, že zlezeme Matterhorn, než ho zacpou letní davy lidí. Jenže hora na sobě ještě měla tlusté ledové brnění: pokoušet se o výstup by bylo příliš riskantní. A tak jsme zajeli do dalšího údolí, kde mělo být tání o něco pokročilejší. Naplánovali jsme, že se utáboříme někde vysoko a ráno zlezeme horu nazvanou Lagginhorn po jejím snadno přístupném jihovýchodním hřebeni. S 4010 metry, zapřemítal jsem, má Lagginhorn skoro přesně poloviční výšku Annapúrny.

V noci sněžilo a já jsem ležel bdělý a poslouchal, jak těžké vločky dopadají na tropiko našeho stanu. Shlukovaly se a tvořily na plátně nahodilé temné stíny, až byl nános na sklon stanu příliš těžký a s tlumeným svistem sklouzl k zemi. Brzy zrána sněžení ustalo, ale když jsme o šesté rozepnuli stan, skrz oblaka prosvítalo zlověstné nažloutlé bouřkové světlo. S obavami jsme vyrazili k hřebenu.

Jak jsme na něj vystoupili, ukázalo se, že je obtížnější, než vypadal zdola. Problém byl ve starém, přemrzlém sněhu, který pokrýval hřeben ve vrstvě silné několik stop, spolu s šesti palci čerstvě napadaného sněhu, neušlapaného a lepivého. Přemrzlý sníh je buď zrnitý jako cukr, nebo tvoří křupající podklad delších, tenčích krystalů, které jsou vevnitř duté a oddělené jeden od druhého. V každém případě je nestabilní.

Místo abychom postupovali pěkně z kamene na kámen, museli jsme se drápat sněhem a nikdy jsme nevěděli jistě, jestli je pod tím daným stupem skála, nebo vzduch. Nebyla tu ani vyšlapaná cesta, kterou bychom se mohli nechat vést: na hřebeni evidentně od předchozího léta nikdo nebyl. Krom toho mrzlo, a brutálně. Teklo mi z nosu a tekutina mi přimrzala na tvář v silných pramíncích. Z větru mi slzely oči, a na pravém oku mi řasy přimrzly k sobě. Musel jsem je oddělit tak, že jsem si silou roztáhl víčka.

Po dvou hodinách lopoty jsme se přiblížili vrcholu, jenže úhel hřebenu se zostřoval a my jsme postupovali stále pomaleji. Cítil jsem, jak mě mráz hluboko v těle studí. Měl jsem pocit, že i mozek zpomalil, pracoval zmateněji, jako kdyby nízká teplota zmrazila moje myšlenkové pochody, zhustila je. Mohli jsme se otočit, samozřejmě. Šli jsme dál.

Poslední úsek dlouhý padesát stop byl skutečně velmi strmý a ležela na něm vysoká vrstva starého, nepevného sněhu. Zastavil jsem a vyhodnotil situaci. Vypadalo to, že by hora každou chvíli mohla sníh shodit, jako když člověk nechá sklouznout z ramen kabát. Tu a tam se kolem mě sypaly malé laviny. Z východní stěny hory jsem slyšel rachot padajícího kamení.

Špičky bot jsem měl zaražené do sněhu, před obličejem se mi zdvihal svah. Zvrátil jsem hlavu a podíval se na obzor. Přes vrchol se valila oblaka a na chvíli jsem měl pocit, jako by se na mě hora pomalu hroutila.

Otočil jsem se a zavolal na Tobyho, který byl dvacet stop pode mnou: „Jdeme dál? Vůbec se mi to nelíbí. Hádám, že by se tohleto celé mohlo kdykoliv utrhnout.“

Pod Tobym se svah zužoval do žlabu vedoucího nad srázy jižní stěny hřebenu. Kdybych uklouzl nebo pode mnou sníh povolil,

projel bych kolem Tobyho, strhl ho a volným pádem bychom sletěli stovky stop na ledovec.

„Jasně, Robe, jasně, že jdeme dál,“ zavolal Toby.

„Dobře.“

Měl jsem s sebou jen jeden cepín, jenže sklon byl tak příkrý, že by byla potřeba dva. Bylo třeba trochu zaimprovizovat. Přehodil jsem cepín do levé ruky a prsty pravačky co nejvíc zpevnil. Zkusím je zarazit do sněhu místo cepínu, abych se o ně mohl zapřít. Nervózně jsem začal lézt.

Sníh držel, improvizovaný cepín fungoval, a najednou jsme tam byli, na vrcholu velkém jako kuchyňský stůl, svírali jsme kříž z železných trubek, který vyčníval z hlubokého sněhu na vrcholu, současně vyděšení a povznesení. Na všechny strany od nás hora spadala dolů. Připadali jsme si, jako bychom balancovali na špičce Eiffelovy věže. Oblaka se roztrhala a jítřní šero nahradilo zářivé bílé světlo. O tisíce stop pod námi jsem zahlédl žlutou tečku našeho stanu. Z pohledu odsud shora se ledovec, který jsme včera přešli při nástupu na hřeben, proměnil ve vzorek mělkých bledých vln. Viděl jsem tucty jezírek z roztáté vody, která se utvořila v prohlubních mezi vlnkami, mrkala na mě jako štíty ve slunci. Měla udivující modrou barvu. Na západ od nás se světlo stoupajícího slunce rozlévalo po horských stěnách pásma Mischabel. Vítr prudce foukal, narážel mi do kůže na tvářích, až znecitlivěla, a lezavě pronikal škvírami v oblečení.

Shlédl jsem na své ruce. Po celý výstup jsem měl navlečené tenké rukavice, a jak jsem ruce zarážel do zledovatělého svahu, na pravé rukavici se tři konečky utrhly. Dotyčné prsty jsem necítil. Vlastně, jak jsem si uvědomil s podivuhodnou nezúčastněností, jsem vůbec necítil celou ruku. Zvedl jsem ji přímo před slzící oči. Špičky prstů, které byly vystaveny mrznoucímu vzduchu, získaly voskově žlutou barvu a zprůhledněly jako oschlý sýr.

Náhradní rukavice jsem neměl. Jenže na takové starosti stejně nebyl čas, jelikož technický sníh, který jen tak tak unesl naši váhu při výstupu, už jistě tál v ranním slunci. Museli jsme co nejrychleji dolů.

Při sestupu jsme postupovali rychle a efektivně, než jsme dorazili k něčemu, co vypadalo jako poslední překážka. Byl to sněhový most, tenký, prohnutý sněhový hřeben, dlouhý možná třicet stop, zavěšený mezi dvěma skalními věžemi — jako prostěradlo připnuté kolíčky na obou koncích. Byl rozhodně příliš ostrý a křehký, než aby se dalo jít po něm, a nebylo jak slézt dolů a obejít jej. Nezbývalo nám nic jiného než přelézt stranou, stejně jako cestou vzhůru, s ještě menší zárukou, že se celá struktura nezhroutí a nepošle nás volným pádem na ledovec.

Toby si začal vykopávat v měkkém sněhu malé sedátko.

„Z tvého počínání chápu, že bys rád, kdybych šel první?“ optal jsem se.

„Ano, prosím, to by bylo senzační.“

Vyklonil jsem se podél takřka vertikální stěny hřebenu, zarazil do něj chodidla, lano bylo mezi mnou a Tobym vodorovně prověšené. Z míst, kam jsem zakopnul chodidla, šelestivě ujížděl sníh jako mokrá cukr. Tak tady stojím, pomyslel jsem si, na víceméně svislé stěně rozbředlého sněhu, sunu se jako krab přes něj, se třemi namrzlými prsty a jen jedním cepínem. Proklel jsem Maurice Herzoga. Pak jsem krátce pohlédl dolů.

Mezi nohama jsem viděl spoustu nicoty. Znova jsem zarazil mačku a zpod mého chodidla se vylomila velká hrouda přemrzlého sněhu a kutálela se k ledovci, přičemž se postupně rozpadala. Visel jsem tam s rukama zdviženýma nad hlavou, a sledoval padající sníh. V hýždích mi začalo brnět, brnění pak přešlo do slabin a stehen a zanedlouho moje břicho zachvátil hučící, nutkavý nával strachu. Ten prostor mi připadal nezměrný a zlovolně živý, jako by mě vdechoval, vtahoval do své prázdnoty.

Jen jeden cepín — proč jsem si vzal jenom jeden? Opět jsem použil pravou ruku, tu s voskovými prsty, a zasekával ji do sněhu. Prsty nebolely, což mi úkol ulehčilo. A tak jsem lezl dál a držel rytmus. Zakopnout, zakopnout, zaseknout, zaseknout, zaklít. Zakopnout, zakopnout, zaseknout, zaseknout, zaklít.

Přelezli jsme, samozřejmě — jinak bych tyhle řádky nepsal —, a když jsme sjížděli po zbývajících svazích ke stanu na batozích,

výskalí jsme radostí a úlevou z toho, že jsme se dostali na vrchol a dokázali se vrátit.

Když jsem o dvě hodiny později seděl na balvanu před stanem, civěl jsem na vlastní prsty s unaveným nezájmem. Rozjasnilo se, bylo teplo a bezvětrí a krajinu osvětlovalo precizní, rovnostářské sluneční světlo výšin. Řídkým vzduchem se přesně nesl zvuk a já slyšel řinčení a hovor lezců scházejících z Weissmiesu, nějaké půl míle daleko. Připadalo mi, že moje pravá ruka ke mně nijak zvlášť nepatří. Ale s mlhavou úlevou jsem si všiml, že jsou postižena jen bříška tří prstů, a ani ta nijak hluboko. Když jsem jimi poklepal o kámen, vydala tvrdý, dutý zvuk jako dřevo dopadající na kov. Vytáhl jsem kapesní nůž a začal je oškrabávat. Na plochem šedém kameni mezi mými koleny rostla hromádka odškrabků kůže. Nakonec, když jsem se prořezal na růžovou kůži a prsty začaly při každém přejetí nože bolet, jsem hranici hoblinek spálil v oranžovém plameni zapalovače. Vzňaly se se zapraskáním a pachem spáleného masa.

Před třemi stoletími by riskovat život při zlézání hory bylo považováno za holé šílenství. Ostatně si sotvakdo dokázal představit, že by divoká krajina mohla někoho přitahovat. Ortodoxní imaginace sedmnáctého a raně osmnáctého století oceňovala přírodní scenérii vesměs jen do té míry, kdy vypovídala o zemědělské úrodnosti. Louky, sady, pastviny, bohatá ornice polností — to byly ideální složky krajiny. Jinými slovy, atraktivní byly krajiny zkrocené: krajiny, v nichž nastolily lidský řád pluh, plot a příkop. Ještě v roce 1791 William Gilpin poznamenal, že „většině člověčenstva“ je divočina nepříjemná. „Málo je takových,“ pokračoval, „již nedají přednost výjevu čilého pěstování před největšími surovými výtvoři přírody.“ Hory, ty nejsurovější výtvoři přírody, nejenže vzdorovaly zemědělství, ale také odpuzovaly estetické citění: mělo se za to, že jejich nepravidelné a gargantuovské obrysy ruší přirozenou vyrovnanost mysli. Zdrženlivější lidé sedmnáctého století hory nesouhlasně označovali za „pustiny“; také je odsuzovali coby „vředy“ na kůži země, „bradavice“,

„boule“, „výrůstky“, a dokonce, s jejich pyskům podobným hřebenům a pochvám podobným údolím jako „ohanbí přírody“.

Nadto bylo v horách nebezpečno. Věřilo se, že pád lavin mohou spustit tak drobné stimuly, jako je zakašlání, krok brouka nebo otření křídla, když pták přelétl nízko nad zasněženým svahem. Člověk mohl spadnout do modrého chřtánu pukliny, aby ho ledovec za několik let vyvrhl, rozdrceného a ztuhlého. Nebo mohl narazit na boha, poloboha či netvora, rozezleného, že někdo vkročil na jeho území — neboť hory byly podle obecného mínění příbytkem nadpřirozených a nepřátelských bytostí. Ve svém slavném cestopise popsal John Mandeville kmen Assassinů, žijících vysoko mezi vrcholy pohoří Elbrus, jimž předsedal tajuplný „stařec z hor“. V *Utopii* Thomase Morea Zapoletové — národ „krutý, divoký a nevzdělaný“ — prý přebývají „v drsných horách“. Pravda, hory v minulosti poskytovaly útočiště porobovaným národům — právě do hor prchl například Lot se svými dcerami, když byli vyhnáni ze Zoaru — ale povětšinou byly typem krajiny, jemuž bylo radno se vyhýbat. Ať člověk hory klidně obchází, soudilo se, ať projde kolem jejich úpatí či mezi nimi, není-li vyhnutí — jak to museli činit mnozí kupci, vojáci, poutníci a misionáři —, ovšem rozhodně na ně nemá šplhat.

Ve druhé polovině 18. století však lidé začali poprvé cestovat do hor vedeni dychtivostí, nikoli jen nutností, a začalo se rozvíjet svébytné vnímání nádhher horské krajiny. Vrchol Mont Blanku byl zdolán roku 1786 a horolezectví jako takové vzniklo v polovině 19. století, motivováno vědeckými pohnutkami (za raných horolezeckých let by žádný slušný lezec nedobyl vrchol, aniž tam alespoň nevyvařil teploměr), ale původním důvodem byla s jistotou krása. Komplexní estetický účinek ledu, sluneční záře, skal, nadmořské výšky, úhlů a vzduchu — to, co John Ruskin nazval „nekonečnou zřetelností prostoru; neúnavnou pravdivostí věčného světla“ — byl pro mysl pozdního devatenáctého století nepochybně zázračný. Hory začaly na lidskou mysl působit povážlivou a častokrát osudnou přitažlivou silou. „Onen podivuhodný Matterhorn působí na obrazotvornost věru tak silně,“ prohlásil Ruskin o svém oblíbeném štítu roku 1862, „že mu neodolají ani nejvážnější filosofové.“

O tři roky později byl Matterhorn poprvé zlezen; čtyři členové úspěšné vrcholové výpravy se při sestupu zřítili a zahynuli.

Než skončilo století, všechny alpské vrcholy byly dobyty — většinou Brity — a téměř všechny alpské průsmyky zmapovány. Takzvaný zlatý věk horolezectví se nachýlil ke konci. Evropu už mnozí považovali za *passé* a horolezci začali obracet svou pozornost k velkým pohořím, kde se vystavovali extrémním útrapám a ještě větším rizikům při pokusech vystoupit na vrcholy kavkazských, andských a himálajských hor — Ušby, Popocatépetlu, Nangá Parbatu, Chimborazu či Kazbeku, kde prý Vulkán spoutal okovy Prométhea a přibil jej ke skále.

Na přelomu devatenáctého století tyto vyšší vrcholy působily na představivost impozantním způsobem a v myslích jednotlivých obdivovatelů se zhusta stávaly předmětem posedlosti. Kančendžunga, osmitisícový vrchol viditelný za dobrého počasí z Dárdžilingu, bílými střechami zářícího horského sídla, po desetiletí fascinovala sáhiby a memsáhby, kteří sem utíkali před vedry v nížinách za indického léta. „Jasný a čistý proti hluboce modré obloze ční zasněžený vrchol Kinčindžungy,“ opěvoval horu Francis Younghusband, protagonista „velké hry“, který roku 1904 vedl útok Britů na Tibet, „nadpozemský jako přízrak, bílý a ryzí v slunečním svitu... Jsme pozdviženi na duchu.“ V roce 1892 veřejnost dychtivě sledovala osudy odvážné expedice Martina Conwaye na Gašerbrum v pohoří Karákoram prostřednictvím depeší posílaných londýnským *Timesům*. A Everest, nejvyšší a nejmocnější z nich, postupně okouznil britskou *entière*, která jej považovala do velké míry za svou horu. K okouzleným patřil George Mallory, jehož smrt na úbočí hory v roce 1924 šokovala celý národ. Novinový nekrolog Malloryho a Irvina obdivně upozorňoval na „úzké duševní sepětí mezi odvážlivci a jejich krajany doma“.

Pocity a postoje, které hnaly první horolezce, v západní představivosti žijí dodnes: ba jsou v ní ukotveny ještě pevněji. Vyzývání hor je samozřejmá věc pro miliony lidí. Co je vertikální, ukrutné, ledové — to jsou nyní automaticky uctívané podoby krajiny, obrazy, které prostupují urbanizovanou západní kulturu, stále lačnější po byt

zprostředkovaném zážitku divokosti a divočiny. Chození do hor je jednou z nejrychleji rostoucích volnočasových aktivit posledních dvaceti let. Každý rok vyrazí na horské výstupy odhadem 10 milionů Američanů a 50 milionů jich chodí na túry. V Británii se nějakému typu horské turistiky podle svých slov věnují zhruba čtyři miliony lidí. Celosvětové prodeje outdoorových výrobků a služeb mají odhadovanou hodnotu deset miliard dolarů ročně, a stále rostou.

Horská turistika je mezi rekreačními aktivitami zvláštní tím, že od některých svých stoupenců vyžaduje, aby zemřeli. Průměrná roční úmrtnost na masivu Mont Blanku dosahuje téměř trojciferných čísel. Některé zimy zahyne ve skotských horách víc lidí než na silnicích, jež je obklopují. Když Mallory zlezl Everest, byla to poslední bašta nedobytné země, „třetí pól“. Dnes je z něj gigantický, nevkusný, zamrzlý Tádž Mahal, důmyslně ozdobený svatební dort s propracovanou ledovou polevou, po němž horolezecké společnosti rok co rok lifrují stovky nezkušených klientů nahoru a dolů. Jeho úpatí jsou poseta čerstvými mrtvolami: většina z nich leží v oblasti, které se mezi lidmi říká Zóna smrti, za hranicí nadmořské výšky, kde lidské tělo zahájí postupný, leč nezastavitelný proces zkázy.

Co se hor týče, v průběhu tří století tedy na Západě došlo k nesmírnému posunu vnímání. Vlastnosti, pro něž byly hory kdysi zatracovány — příkrost, pustota, nebezpečnost —, se začaly počítat mezi jejich nejvíce ceněné rysy.

Tato revoluce byla natolik drastická, že když o ní dnes přemýšlíme, připomene se nám jedna pravda o typech krajiny: totiž že naše reakce na ně jsou z převážné části formované kulturou. Neboli: když se podíváme na krajinu, nevidíme, co v ní je, nýbrž především co si myslíme, že v ní je. Krajině přiřazujeme kvality, kterými sama o sobě nedisponuje — například divokost či nehostinnost —, a podle toho ji hodnotíme. Jinými slovy krajiny čteme, interpretujeme jejich formy ve světle vlastní zkušenosti a paměti, a ve světle sdílené kulturní paměti. Ačkoli lidé odjakživa nějakým způsobem odcházeli na divoká místa, aby unikli kultuře či konvenci, ve skutečnosti tuto

divočinu vnímali tak, jako člověk vnímá vlastně všechno, skrze filtr asociací. William Blake tu uhodil hřebík na hlavičku. „Strom,“ napsal, „jenž v jedněch vyvolá slzy radosti, je v jiných očích jen zelenou věcí stojící v cestě.“ Totéž, historicky vzato, platí pro hory. Po staletí na ně bylo pohlíženo jako na nepoužitelné překážky — „význačné vyvýšeniny“, jak je pohrdlivě tituloval dr. Johnson. Dnes se počítají mezi nejnádhernější přírodní útvary a lidé jsou ochotní z lásky k nim umírat.

To, co nazýváme horou, je tedy vlastně součinnost fyzického tvaru světa s lidskou obrazotvorností — hora myslí. A způsob, jakým se lidé k hoře chovají, nemá téměř nebo vůbec nic společného s vlastními objekty tvořenými skálou či ledem. Hory jsou jen souběhem geologických jevů. Nezabíjejí záměrně, ani záměrně neposkytují potěšení: ať nesou jakékoli emocionální příznaky, vždy jim je propůjčila lidská představivost. Hory — stejně jako pouště, polární tundra, hluboké oceány, džungle a další divoké krajiny, které jsme si vyfantazírovali — tu prostě jsou a přetrvávají, a jejich fyzické rysy se postupně mění působením geologických a klimatických sil, ale dále existují i mimo rámec lidského vnímání. Jsou ovšem také produkty lidského vnímání; za ta století začaly existovat prostřednictvím představ. Tato kniha se pokouší zmapovat, jak se tyto cesty představ o horách v čase měnily.

Nespojitost mezi představovaným a skutečným je charakteristická pro veškerou lidskou činnost, ale jedno z nejostřejších vyjádření nachází právě v horách. Kámen, skála a led podléhají podstatně méně ochotně dotyku ruky nežli představám, a hory světa se častokrát ukázaly jako vzdornější, fatálně skutečnější než hory myslí. Jak zjistil Herzog na Annapúrně a já na Lagginhornu, hory, na které člověk hledí, o nichž čte, sní a po nichž touží, nejsou tytéž hory, jež člověk zlézá. Ty obnášejí tvrdou, strmou, ostrou skálu a mrazivý sníh; extrémní chlad; závrať tak tělesného rázu, že dokáže vyvolat křeče v žaludku a rozpohybovat střeva; zvýšený tlak, nevolnost a omrzliny; a nepopsatelnou krásu.

Máme dopis, který napsal George Mallory své manželce Ruth v roce 1921 při průzkumné expedici na Everest. Předvoj výpravy tábořil patnáct mil od hory, mezi tibetským klášterem a splazem ledovce táhnoucího se z úpatí Everestu, kde se led lámal, Malloryho slovy, „jako obrovité vlny hnědého rozzuřeného moře“. Bylo to neutěšené místo; chladné, vysoko položené a sužované vichrem, vítr byl nasycený částčkami sněhu a prachu, takže se kroutil mezi skalami ve špinavých vírech. Mallory strávil onen den — 28. červen — prvními nástupy na horu, na níž mu bylo souzeno o tři roky později zemřít. Byl to vyčerpávající den: vstával ve čtvrt na čtyři ráno a vrátil se až po osmé večer, ušel mnoho mil po ledovci, moréně a skále. Dvakrát spadl do ledové tůně.

Ke konci dne Mallory ležel vyčerpaný ve svém stíněném a prověšeném malém stanu a psal domů dopis pro Ruth při zrnitém světle petrolejky. Věděl, že než k ní lístek o měsíc později dorazí do Anglie, jeho práce na hoře bude pro tento rok tak či onak hotova. Velkou část dopisu zabíralo líčení jeho snah v uplynulém dni, ale v závěrečných odstavcích se Mallory pokusil Ruth popsat, jaký má pocit z pobytu na takovém místě, z pokusu o takový výkon. „Everest má nejpríkřejší hřebeny a nejúděsnější propasti, jaké jsem kdy spatřil,“ psal jí. „Má nejdražší... Nemohu ti vypovědět, jak jsem jím posedlý.“

Tato kniha se pokouší vysvětlit, jak je to možné; jak může hora lidskou bytost tak naprosto „posednout“; jak lze vyvolat tak mimořádně silné přilnutí k něčemu, co je koneckonců jen masou kamení a ledu. Proto se jedná o dějiny, které nezkoumají, jak se lidé vydávali do hor, nýbrž jak si představovali, že se do nich vydávají, jaké z hor měli pocity a jak je vnímali. Proto se nezaobírá jmény, daty, vrcholy a výškami jako standardní historie hor, ale dojmy, pocity a myšlenkami. Vlastně to vůbec nejsou dějiny horolezectví, ale dějiny imaginace.

„Mně v horských výších kvete cit blahý,“ deklamoval Byronův Childe Harold, hledě zamyšleně do klidných vod Ženevského jezera. Každá z následujících kapitol se pokusí vystopovat kořeny různých způsobů, jakými lidé vnímají hory, a ukázat, jak se daný

dojem formoval, dědil, přetvářel a předával dál, až jej začali přijímat jedinci či celá doba. Poslední kapitola popisuje, jak si Mount Everest postupně podmanil George Malloryho, až jej přiměl opustit ženu a rodinu a nakonec jej zahubil. Mallory ilustruje témata knihy, protože právě v něm se všechny tyto pocity týkající se hor seběhly s nezvyklou a smrtící silou. V této kapitole jsem promísl Malloryho dopisy a deníky se svými vlastními domněnkami a vytvořil spekulativní rekonstrukci tří výprav na Everest ve dvacátých letech, jichž se Mallory účastnil.

Abychom mohli začít mapovat tyto kořeny pocitů k horám, musíme se přenést zpátky v čas — mineme mě, jak se nervózně sunu podél sněhové stěny v Alpách; Herzoga stojícího na vrcholu Annapúrny, s hlavou plnou jmen svých zářných předchůdců; Malloryho na úpatí Everestu, škrábajícího dopis Ruth na polním lehátku za svitu petrolejky tiše hučící v koutě; čtyři muže řítící se ze srázů Matterhornu roku 1865; musíme se vrátit se do časů, kdy tento moderní repertoár pocitů spojených s horami teprve začínal získávat tvar. Ba, musíme se přenést do jednoho alpského průsmyku za netypicky chladného dne v létě roku 1672, kam filozof a duchovní Thomas Burnet vede svého mladého aristokratického svěřence, hraběte z Wiltshiru, přes Alpy dolů do Lombardie. Neboť než si mohly hory získat přízeň, musel někdo definovat jejich minulost, a v tom měl Burnet sehrát zásadní roli.

2

VELKÁ KNIHA HORNIN

*Možná nás ohromí, pohlédneme-li na hory jako na pomníky
povlovné činnosti nesmírných přírodních sil působících
po nespočet tisíciletí.*

Leslie Stephen, 1871

Srpen 1672 — letní poledne na kontinentu. V Miláně a Ženevě se občané paří v prudkém slunci. Mnoho tisíc stop nad nimi, mezi sněhy Simplonského průsmyku — jednoho z hlavních přechodů Alp — se klepe zimou Thomas Burnet. Spolu s ním se klepe mladý hrabě z Wiltshiru, prapravnuk Thomase Boleyna, otce nešťastné Anny. Chlapec, jak rozhodla jeho rodina, se musí vzdělat. Burnet, anglikánský duchovní obdařený úžasnou a neklidnou fantazií, si vzal dovolenou z cambridgské Christ's College (nakonec trvala celé desetiletí), aby dělal ochránce a doprovod řádce hochů z aristokratických rodin — a mladý hrabě je prvním z nich.

Pro Burneta je to záminka podívat se na katolický kontinent. Ti dva překročí Simplonský průsmyk se svým nabručeným průvodcem a jeho karavanou hýkajících mul a pak poputují na jih, podél dlouhého třípytíciho se Lago Maggiore, skrze sady a vesnice podhůří, přes zelené plátno lombardských planin a nakonec dolů do bělavých a ducha povznášejících měst severní Itálie — počínaje Milánem —, jež musí hoch vidět.

Jenže napřed překročit průsmyk. Na Simplonském sedle není moc o co stát. V nejvyšším bodě stojí prostinká krčma, ale příjemný nocleh v ní není. Chlad protivně zalézá pod kůži a v okolí žijí medvědi a vlci. A samotná krčma je jen bouda obsluhovaná

Savojci, kteří s nelibostí zastávají dvojí úlohu pastýřů a hoteliérů.

A přece, navzdory všem těmto mrzutostem, je Burnet šťastný. Neboť zde v horách objevil scénérii nepodobnou jakékoli jiné: místo, kde si jeho schopnost porovnávat naráz nevěděla rady. Tato krajina je pro Burneta doslova nesrovnatelná s čímkoli jiným na zemi. Třebaže je léto, kolem leží sníh v hlubokých návějí, jež vytvaroval a zmrazil vítr a které jsou očividně imunní vůči sluneční záři. Na slunci se sníh zlatavě blyští, zatímco ve stínu má smetanovou, šedobílou barvu chrupavky. Okolí je poseto balvany velkými jako domy, a ty vrhají spleť modrých stínů. Z jihu sem doléhá vzdálené hřmění, ale jediná bouřková mračna v dohledu jsou tisíce stop pod Burnetem, nakupená nad Piemontem. S potěšením si uvědomí, že stojí *nad* bouří.

Dole v Itálii leží slavné ruiny Říma, které, jak Burnet ví, musí mladý hrabě navštívit v rámci poznávání antiky. Ani Burnet se nebrání nádheře pobořených římských chrámů a pozlacených, slzy ronících světců v nikách kostelů. Jenže tady nahoře, v místech, které později popíše jako „sonické horské výšiny“, mezi gargantuovskými sutinami Alp, je cosi, co Burneta oslovuje a uhranuje nekonečně víc než trosky Říma. Ačkoli doba požaduje, aby mu připadaly nehostinné a ohavné, hory na Burneta působí nevysvětlitelnou silou. „Jest cosi majestátního a vznosného v jejich vzezření,“ napsal po překročení Simplonského průsmyku, „co vzbouzí v mysli veliké myšlenky a vášně... jako všechno to, co převyšuje naše chápání, naplňují a přemáhají mysl svou ohromností a přivádějí ji k příjemnému omámení a představám.“

Během deseti let na kontinentu Thomas Burnet s řadou svých mladých chráněnců několikrát překročil Alpy a Apeniny. Opakovaný pohled na tyto „divoké, pusté a neuspořádané haldy kamene a země“ v Burnetovi postupem času vyvolal touhu porozumět původu takové podivné krajiny. Jak to, že se balvany takto rozptýlily? A proč hory tak silně působí na jeho mysl? Hory zaujaly Burnetovu

představivost a vrozenou zvědavost natolik, že si umínil: „nebudu mít klidu, dokud sám sobě nepodám přijatelné vysvětlení, jak v přírodě vznikla tato změť“.

A tak Burnet začal pracovat na svém stylovém, apokalyptickém majstrštyku, první knize, která připisovala horám, oněm zdánlivě nadčasovým útvarům, nějakou minulost. Burnet psal své dílo v době, která Evropě nevěstila nic dobrého. V letech 1680 a 1682 byly na obloze spatřeny nebývale zářivé komety. Edmond Halley, který pozoroval nebeskou klenbu z vrcholu vulkánu, vysledoval a pojmenoval vlastního planoucího posla a (správně) předpověděl jeho návrat v roce 1759. Po celé Evropě byly vytištěny tisíce pamfletů předvídajících pohromy, které měly vbrzku postihnout civilizované země — úmrtí monarchů, bouřné vichry kosící pole, sucha, ztroskotání lodí, morové rány a zemětřesení.

A do této hutné atmosféry plné znamení a předzvěstí se roku 1681 snesla Burnetova *Svatá teorie o původu Země*, vydaná původně latinsky ve střízlivém nákladu pětadvaceti výtisků a opatřená směly věnováním králi (které naznačovalo tupost Jeho Veličenstva). Burnetova kniha nevyhlížela možné budoucí katastrofy, nýbrž se ohlížela do minulosti na největší katastrofu ze všech — velkou potopu. A právě *Svatá teorie* zahájila rozklad ortodoxní biblické představy, že země vypadala vždy stejně, a právě ona měla zásadně proměnit způsob, jakým lidé hory vnímali a jak o nich přemýšleli. To, že si dnes dovedeme představit minulost — dávné dějiny — různých krajín, je částečně zásluhou Burnetova desetiletého rozjímání o rozpadu.

Před Burnetem myšlenky o zemi postrádaly čtvrtý rozměr — čas. Vždyť co může být stálejší, co je nepopíratelnější než přítomnost hor? Bůh je svrhl tam, kde nyní stojí, a tam také zůstanou na věčné časy. Lidské představy o minulosti země určovalo až do osmnáctého století biblické líčení o genezi, a podle Bible byl počátek světa poměrně nedávnou událostí. V sedmnáctém století se objevilo několik vážně míněných pokusů vypočítat datum vzniku země z údajů

uvedených v Bibli. Nejznámější z nich byl výpočet Jamese Usshera, arcibiskupa z Armaghu, jenž podezřele puntičkářskou aritmetikou došel k závěru, že zrození země začalo v devět hodin dopoledne v pondělí 26. října roku 4004 př. Kr. Ussherova chronologie stvoření světa, vypočítaná roku 1650, bývala uváděna v poznámkách anglických Biblí ještě začátkem 19. století.

Ortodoxní křesťanské uvažování Burnetovy doby bylo tedy naočkováno proti tomu, aby zemi vnímalo jako objekt s vlastními dějinami. Panovalo přesvědčení, že země není starší šesti tisíc let, a že za tu dobu viditelně nezestárla. Žádná krajina neměla minulost, která by stála za řeč, neboť povrch světa vypadal vždycky stejně. Hory, stejně jako všechno ostatní na zemi, byly zrozeny v onom prvním horečném týdnu stvoření popsáném v knize Genesis. Přesněji řečeno vznikly třetího dne, v dobu, kdy zamrzly polární kraje a tropy se ohřály, a jejich podoba se od toho okamžiku mnoho nezměnila, pomineme-li kosmetické efekty jako pokrytí lišejníky a lehké zvětrání. Dokonce ani velká potopa se jich netkla.

Tolik pravil konvenční názor. Jenže Thomas Burnet byl přesvědčen, že biblický popis stvoření, jak byl tehdy chápán, nemohl vysvětlit nynější podobu světa. Burnetovi vrtaly hlavou zejména hydraulické aspekty velké potopy. Odkud se na světě — pro všechno na světě — vzala voda na potopu tak masivní, že mohla, jak výslovně uváděla Bible „dosáhnout nejvyšších hor“?

K celosvětovému zaplavení do takové výšky, spočítal Burnet, by bylo třeba „vody osmi oceánů“. Jenomže čtyřicet dní deště popísaných v Genesis by vydalo přinejlepším na jeden oceán: taková masa tekutiny by ani neošplíchla úpatí většiny hor. „Kde najdeme více než sedm oceánů vody, jichž se nám stále nedostává?“ tázal se Burnet. Usoudil, že nebylo-li dost vody, muselo být méně země.

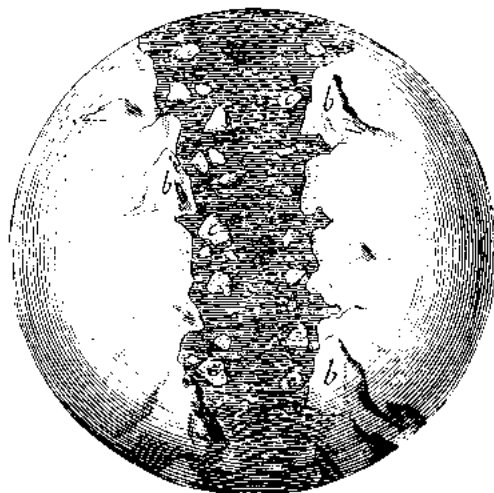
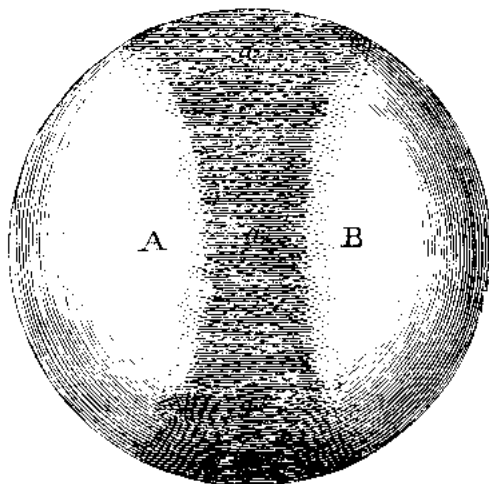
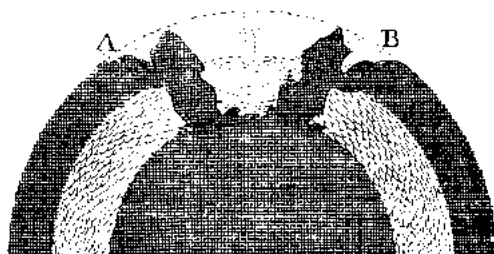
A tak předložil svou teorii „zemského vejce“. Vzápětí po stvoření, postuloval, měla země tvar hladkého ovoidního sféroidu: čili vajíčka. Měla dokonalý povrch a uniformní strukturu, kdy její ladné obrysy nenarušovaly kopce ani údolí. Její porcelánovitý povrch ovšem skrýval komplexní vnitřní stavbu. „Žloutek“ země — samotný střed — byl naplněn ohněm, a kolem tohoto žloutku byly

v soustředných kruzích jako kulaté matrjošky uspořádány „několiké prstence, jeden obsažen v druhém“. A „bílkem vejce“ (Burnet se svých metafor houževnatě držel) byla vodou naplněná dutina, na jejíž hladině plula zemská skořápka. Takovouto stavbu měla burnetovská země.

Při svém zrození, tvrdil Burnet, byl povrch mladičké zeměkoule bez poskvrnky, ale nemohl odolat vnějším vlivům. Během let slunce svou činností zemskou skořápku vysušilo, a ona začala prskat a lámat se. Zespoda začaly na oslabenou krustu naléhavěji tlačit vody oné dutiny, až na pokyn Stvořitele přišla „veliká a osudová záplava“ — biblická potopa. Skryté oceány a výhně nakonec zemskou slupku prolomily. Některé části skořápky se ponořily do nově otevřené propasti, vzepjala se záplavová vlna a zalila zbytek pevniny, kde vytvořila „veliký oceán přelévající se ovzduším bez hranic i břehů“, jak jej Burnet působivě popsal. Hmota zemské skořápky se vířila ve změti kamení a půdy, a když velká voda nakonec opadla, zanechala za sebou chaos. Zanechala, Burnetovými slovy, „svět ležeti ve vlastních troskách“.

Burnet naznačoval, že zeměkoule, jak ji znali lidé jeho doby, nebyla ničím jiným než „obrazem strašlivé zkázy“, a to ještě velmi nedokonalým obrazem. Jedinou ranou, trestaje bezbožnost lidského plemene, Bůh „rozmetal podobu starého světa, a z jeho sutin nám vytvořil nový, jež nyní obýváme“. A hory, nejchaotičtější a nejcharismatičtější ze všech krajinných prvků, nebyly vůbec stvořeny *ab origine* rukou Boží: kdepak, ve skutečnosti byly pozůstatkem po ustoupivší potopě světa, fragmenty zemské skořápky, rozvířené a nakupené kolosálními hydraulickými silami záplavy. Hory byly v principu gigantickými připomínkami lidské hříšnosti.

Po zveřejnění anglického překladu Burnetovy knihy v roce 1684 následoval příval publikací. Mnozí učenci, rozdráždění jeho stanoviskem, že zeměkoule je ve své nynější podobě defektní, a jeho zpochybněním konvenčního výkladu Písma, napsali pojednání, která měla jeho náboženskou teorii vyvrátit. Tento spor rychle udělal z Burnetových myšlenek a jejich protiargumentů obecně přijímané intelektuální protipóly — jak její obhájci, tak kritici označovali

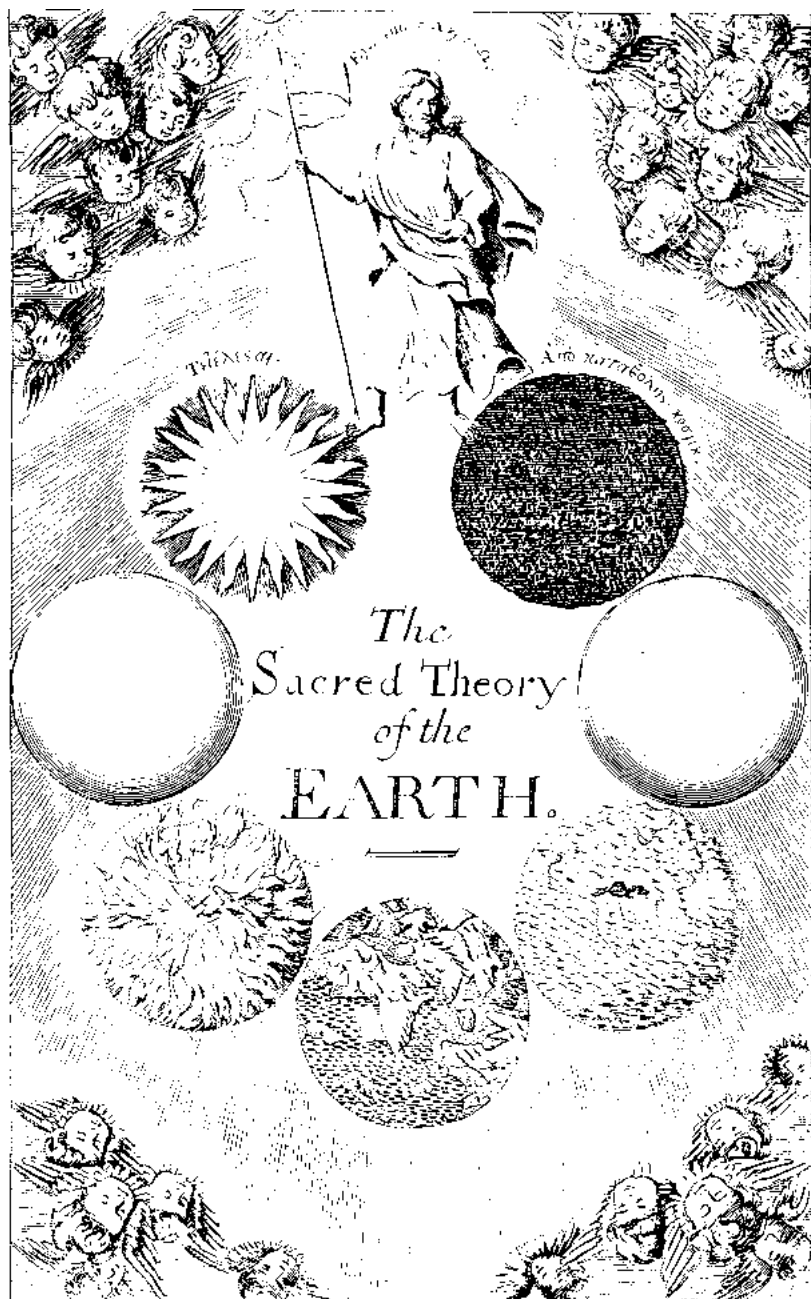
„Potopa a rozpuštění země“ ve *Svaté teorii o původu Země* od Thomase Burneta, 2. vyd. (1691). Ilustrace ukazuje tři stadia zhroucení zemské kůry do vodních hlubin (a). Nejspodnější a poslední obrázek ilustruje vznik hor (b) a ostrovů (c).

Svatou teorii země jednoduše jako „teorii“ a blíže nespecifikované odkazy na „autora teorie“ znamenaly Burneta. Stephen Jay Gould odhaduje, že *Svatá teorie* byla nejčtenější geologickou publikací sedmáctého století.

A tak se stalo, že lidská intelektuální představivost poprvé začala předjímat, jak mohly v minulosti vypadat člověkem nedotčené krajiny. Kontroverze kolem Burnetových myšlenek přilákala pozornost k podobě hor. Už nemohly být jen kulisou nebo pozadím — teď z nich byly objekty hodné samostatného zkoumání. Důležité bylo, že právě Burnet do myslí svých následovníků implantoval hory coby útvary hrozné a zároveň vzrušující: například Samuela Taylora Coleridge Burnetova próza zasáhla natolik, že si umínil *Svatou teorii* převést do eposu v blankversu, a teorie o vzněšenu, formulované Josephem Addisonem a Edmundem Burkem, vycházely obě z Burnetova díla. Burnet v horské scénérii viděl a popsal majestátnost, a tím položil základ zcela nového vnímání hor.

Burnet za svou genialitu trpěl. Cambridge se obepnula *cordon sanitaire* na obranu proti vnášení škodlivých nebo protidogmatických myšlenek, a Burnet svým zpochybněním Písma tuto ochrannou linii přešlápl. Po Slavné revoluci byl nucen se stáhnout ze dvora a následně byl uklizen na arcibiskupství v Canterbury. Ale jeho autorské renomé mělo přežít rozpačitou kariéru anglikánského duchovního. Neboť tvrzením, že povrch zeměkoule nemusel vždycky vypadat stejně, Burnet nastartoval dodnes probíhající zkoumání historie Země. „Objevil jsem svět,“ chlubil se v předmluvě *Svaté teorie*, „jenž byl po tisíce let pro lidskou paměť ztracen.“ A chlubil se právem. Burnet byl prvním z cestovatelů geologickým časem, průzkumníkem dávných časů — dobytatelem nejexotičtější ze všech zemí, daleké minulosti.

Třebaže Burnet zpochybnil víru, že viditelný svět vždy vypadal tak, jak jej známe, netvrdil, že je starší než oněch šest tisíciletí, ke kterým došel Ussher. K výrazné úpravě odhadovaného stáří Země došlo teprve v polovině osmnáctého století. Jedním z hlavních

Frontispis Burnetovy *Svaté teorie o původu Země*, 2. vyd. (1691). Sedm zeměkoulí znázorňuje ve směru hodinových ručiček stadia dějin Země tak, jak jsou popsána v Burnetově díle.

odpůrců vžitého názoru o takzvané „mladé zemi“ byl extravagantní francouzský přírodovědec Georges Buffon (1707–1788). V informacemi nabitě publikaci *Přírodopis* (1749–1788) Buffon načrtl panorama geologie rozdělené do sedmi epoch a předložil hypotézu, že jednotlivé dny stvoření světa mohly být vlastně metaforou pro mnohem delší časový úsek. Veřejně odhadl stáří Země na 75 000 let, i když tušil, že je to příliš konzervativní číslo: posmrtně se v jeho poznámkách našel připsaný odhad několika miliard let.

Buffon to zaonačil chytře: tím, že každý biblický den natáhl na epochu neurčené délky, poskytl geologům prostor a čas, aby mohli začít exhumovat skutečné dějiny světa, a přitom si udrželi potřebný respekt k Písmu. Díky práci Buffona a jeho souputníků se Ussherova nepravděpodobně přesná datace do roku 4004 př. Kr. začala měnit v symbol stupidního biblického literalismu.* Jakmile totiž nebyla existence Země omezena na 6000 let, bylo možné systematictěji spekulovat, jaké změny se asi přihodily za delší časové úseky. V tomto nově zestárlém světě mohl vzniknout a zformovat se vědní obor geologie, imunní vůči podezřením z rouhačství.

Začátkem 19. století se učenci usilující o popsání geologických dějin začali dělit na dvě volné myšlenkové školy, které se tradičně nazývaly katastrofismus a uniformismus. Nutno dodat, že geologové druhé poloviny devatenáctého století — především Charles Lyell (1797–1875) — míru intelektuální rivality obou skupin rádi zveličovali. Je důležité si uvědomit, že se názorově skutečně rozcházel, ale nikdy neměly pevně dané bitevní linie.

Katastrofisté věřili, že historii Země dominovaly velké geofyzikální revoluce: jedna nebo mnoho dějinných *Götterdämmerung*, kdy zeměkouli zachvátila voda, led a oheň a tyto pohromy bezmála zlikvidovaly všechnen život. Svět byl velkým hřbitovem, nekropolí, v níž byly pohřbeny nespočetné již vymřelé druhy. Kruté záplavy, celosvětové tsunami, ničivá zemětřesení, sopečné výbuchy, přelétající

* Ačkoli, jak nedávno podotkl Simon Winchester, průzkum z roku 1991 ukázal, že 100 milionů Američanů věří, že Bůh stvořil člověka k obrazu svému někdy v průběhu uplynulých 10 000 let. Věda se domnívá, že Země je stará přibližně 5 miliard let a že první lidé se objevili před cirkou dvěma miliony let.

komety: tyto jevy svět rozryly a vytvarovaly do nynějšího neuspořádaného stavu. Jedna populární katastrofistická teorie o vzniku hor říkala, že země byla původně rozžhavená doběla a nyní se ochlazuje, pročež se její objem pomalu zmenšuje a povrch má tedy tendenci se silně svažovat — jako se krabatí slupka usychajícího jablka. Světová pohoří byla záhyby či vráskami na slupce zeměkoule.

Uniformisté v opozici k tomuto silně skokovému vnímání geologie hlásali konkurenční teorii. Zastávali názor, že Země žádná globální katastrofa nepostihla. Zemětřesení, to ano, sopky jistě, přílivové vlny jakbysmet — tyto jevy se nepochybně opakovaly po celou historii Země. Byly to ovšem lokální kalamity: rozvrátily a přeskupily jen bezprostřední okolí. Samosebou, povrch země podléhal drastickým změnám — o tom svědčilo libovolné horské pásmo či pobřeží. Jenže tyto změny probíhaly pozoruhodně pomalu, prostřednictvím erozních sil, které na zemský povrch působí i v současnosti.

Má-li dost času, tvrdili uniformisté, dokáže běžný arzenál přírodních sil — déšť, sníh, mráz, řeka, moře, sopky, zemětřesení — obrovské věci. To, co katastrofisté vnímali jako důkaz pohromy, tedy bylo výsledkem pomalé a setrvalé pozemní války. Úhelným kamenem uniformistické teorie byla myšlenka, že „přítomnost je klíčem k minulosti“: jinými slovy že historii země lze odvodit z pečlivého pozorování procesů, které na jejím povrchu působí nyní. Byla to variace na myšlenku, že kapka vyhloubí kámen: dejme řece či ledovci dost času, a ony rozpůlí horu vedví. Čas, moře času — to uniformisté potřebovali, aby jejich teorie fungovaly, a tak posunuli zrod země mnohem dál do minulosti, než koho napadlo dříve.

Nejproslulejším z raných uniformistů, většinou považovaným za otce tzv. staré geologie, byl Skot James Hutton (1726–1797). Hutton byl obdařen instinktivní schopností zpětně rozpoznávat fyzikální procesy — jako by četl v minulosti krajiny. Jako všichni zakladatelé geologie byl Hutton zdatný chodec a za desítky let prochodil Skotsko křížem krážem. Kombinací indukce a představitivosti odhadoval, jaké procesy krajinu zformovaly do stávající podoby. Když ohmatával žíly bílého křemene protkávající šedivé

žulové balvany v jednom skotském glenu, Hutton pochopil, k jakému střetu kdysi mezi oběma horninami došlo. Viděl, jak roztažený křemen pod nesmírným tlakem pronikl do slabých míst žulového podloží. Být v Huttonově společnosti znamenalo obývat svět s minulostí tak hlubokou, až to děsilo. Jeden z jeho kolegů a obdivovatelů John Playfair je autorem slavné statě o tom, jak s ním navštívil geologické naleziště na pobřeží u Berwicku. Zatímco Hutton vysvětloval, co vyplývá z rozmístění hornin, psal Playfair, „mysl byla zachvácená závratí z tak hlubokého pohledu do propasti času“.

Mezi lety 1785 a 1799 vyšel Huttonův třísvazkový opus magnum, *Teorie Země*: v ní shrnul úvahy o formování krajiny nashromážděné za několik desetiletí. Ve svém díle Hutton vyjádřil názor, že země, již nyní obýváme, je pouhou momentkou v řadě neznámo kolika cyklů. Zdánlivá stálost hor a pobřeží je ve skutečnosti iluzí pramenící z našich kratičkových životů. Kdybychom žili miliardy let, byli bychom svědky nejen zhroucení se civilizací, ale také naprostého přetvoření zemského povrchu. Sledovali bychom, jak se z hor vlivem eroze stávají roviny a jak se pod mořem utvářejí nové pevniny. Drť vzniklá erozí kontinentů a usazená v sedimentárních vrstvách na dně mořském by působením exotermického zemského jádra lithifikovala — přeměnila by se v kámen — a pak se za miliony let zvedla a zformovala nové kontinenty a pohoří. Proto, říkal Hutton, nebyly zkamenělé mušle, které se daly najít na vrcholech hor, pozůstatkem potopy světa, nýbrž je z mořského dna vyzvedly do horských výšin trpělivé, neochabující geologické procesy.

Hutton neohraničil stáří Země žádnými závorkami: podle jeho vize historie Země sahala do nekonečné minulosti a opět se odvíjela do nekonečné budoucnosti. Závěrečná věta jeho spisu se ponese celými staletími: „Výsledkem našeho zkoumání je, že nenacházíme náznak začátku — ani vyhlídku konce.“ Toto nevyjádřitelné prohloubení zemských dějin bylo zásadním příspěvkem geologie ke kolektivní imaginaci.